

Ламаш І. В., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків)

Милославська О. В., викладач кафедри загальної психології Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»(м. Харків)

ХАРАКТЕР ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ МІЖ КОМУНІКАТИВНОЮ КОМПЕТЕНТНІСТЮ ТА ЕМОЦІЙНИМ ІНТЕЛЕКТОМ У СТУДЕНТІВ

В даному дослідженні було використано факторний аналіз для визначення характеру взаємозв'язків між комунікативною компетентністю та емоційним інтелектом. Двофакторна структура поєднує різні компоненти комунікативної компетентності та емоційного інтелекту. Перший фактор відбиває внутрішньоособистісний емоційний інтелект, що входить до поведінкового компоненту комунікативної компетентності. Другий фактор відбиває міжособистісний емоційний інтелект, що входить до емоційного компоненту комунікативної компетентності.

В данном исследовании был использован факторный анализ для определения характера взаимосвязей между коммуникативной компетентностью и эмоциональным интеллектом. Двухфакторная структура включает в себя различные компоненты коммуникативной компетентности и эмоционального интеллекта. Первый фактор отражает внутриличностный эмоциональный интеллект, который входит в поведенческий компонент коммуникативной компетентности. Второй фактор отражает межличностный эмоциональный интеллект, который входит в эмоциональный компонент коммуникативной компетентности.

In the study factor analysis was used for determination of the speciality of the intercorrelations between communicative competence and an emotional intelligence. Two-factor's structure includes different components of communicative competence and an emotional intelligence. The first factor reflects an intrapersonal emotional intelligence which is included in the behavioral component of communicative competence. The second factor reflects an interpersonal emotional intelligence which is included in the emotional component of communicative competence.

Постановка проблеми. Розвиток особистості неможливий без побудови якісного процесу спілкування, оскільки саме в процесі міжособистісної комунікації відбувається не лише обмін певною інформацією, а й реалізація особистістю своєї суб'єктності. Остання, в свою чергу, пов'язана з наявністю в особистості необхідного рівня комунікативної компетентності [5, с. 51]. Феномен комунікативної компетентності розглядається дослідниками у контексті формування певних особистісних властивостей (Г. М. Андрєєва, О. О. Бодальов, В. Н. Куніцина, Б. Ф. Ломов, В. М. Погольша та ін.), міжособистісної взаємодії (В. Н. Куніцина, Б. Ф. Ломов); звертається увага на роль комунікативних якостей у педагогічній діяльності (С. Д. Максименко, Л. О. Петровська, Т. Д. Щербан та ін.), у дослідженнях комунікації (Г. М. Андрєєва, Л. О. Петровська), у сфері управління (Л. Е. Орбан-Лембрик та ін.), у межах корекції спілкування (Л. О. Петровська, К. Роджерс). В українській психології вагомий внесок у дослідження проблеми спілкування, комунікації зробили Г. О. Балл, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, Л. Е. Орбан-Лембрик,

Н. В. Чепелева та ін. [2]. Специфіка сучасного стану проблеми емоційного інтелекту зумовлена відсутністю єдиної психологічної теорії та загальних уявлень про інструментарій його дослідження. Взаємовплив емоційного інтелекту та комунікативної компетентності є очевидним з огляду на те, що вміння встановлювати контакт, керувати соціальними зв'язками безпосередньо пов'язане зі здібностями розпізнавати емоції інших людей, керувати власними емоціями.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній психології можна виділити не менше трьох підходів до визначення комунікативної компетентності. Перший розглядає її як частину ширшого явища (В. М. Куніцина, Л. А. Петровська). Другий визначає цю психологічну категорію як самостійний феномен (Ю. М. Ємельянов; М. М. Обозов). Третій ототожнює комунікативну компетентність з компетентністю у спілкуванні (Ю. М. Жуков, Л. А. Петровська, С. В. Петрушин). Л. А. Петровська ототожнює поняття «комунікативна компетентність» і «компетентність в спілкуванні», уточнюючи, що «компетентність у спілкуванні передбачає

розвиток адекватної орієнтації людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, в ситуації і задачі ... припускає готовність і вміння будувати контакт на різних психологічних дистанціях – і відстороненій, і близькій» [6, с. 151]. С. В. Петрушин розглядає комунікативну компетентність як складну організацію, до якої належать знання, установки, вміння та досвід міжособистого спілкування; як систему внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій, як орієнтованість у спілкуванні, що заснована на знаннях і чуттєвому досвіді спілкування. На думку вченого, компетентність включає когнітивні, виконавчі та емоційні компоненти [7, с. 17–18].

Моделі здібностей розглядають емоційний інтелект як поєднання когнітивних здібностей, у складі якого виділяються два компоненти: перший пов'язаний з власними емоціями, другий – з емоціями інших людей (О. В. Білоконь, С. П. Дерев'яно). Змішані моделі включають когнітивні, особистісні та мотиваційні риси, що дозволяє визначити емоційний інтелект як емоційну компетентність особистості (Р. Бар-Он).

Специфічними чинниками, що лежать в основі емоційного інтелекту, різні автори називають емоційність, регулювання емоційних станів, можливість кодувати та декодувати емоційні репрезентації (Дж. Майер, І. М. Андреєва). Д. В. Люсін стверджує, що емоційний інтелект становить конструкт, який має подвійну природу. З одного боку він пов'язаний з когнітивними здібностями, а з іншого боку – з особистісними характеристиками, які прямо впливають на рівень і індивідуальні особливості емоційного інтелекту. Д. В. Ушаков вказує на специфіку емоційного інтелекту – рефлексію аспектів, що викликають емоційні реакції, тобто усвідомлення сенсу тих явищ світу людини, які мають для нього цінність [8, с. 133–134].

Згідно з уявленнями авторів оригінальної концепції емоційного інтелекту Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея, емоційний інтелект – це сукупність ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих. Емоційний інтелект розглядається як підструктура соціального інтелекту, яка включає здатність спостерігати за власними емоціями й емоціями інших людей, розрізняти їх і використовувати цю інформацію для

управління мисленням і діями. Згідно вдосконаленої моделі Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея, емоційний інтелект включає в себе такі ментальні здібності: усвідомлена регуляція емоцій; розуміння (осмислення) емоцій; асиміляція емоцій у мисленні; розрізнення і вираження емоцій [9, с. 14].

Д. В. Люсін презентує двокомпонентну модель ЕІ, що складається із внутрішньоособистісного ЕІ (розуміння та управління власними емоціями) та міжособистісного ЕІ (розуміння та управління емоціями інших людей) [3].

Як показав аналіз публікацій у галузі емоційного інтелекту, практично невивченими є функції та особливості репрезентації цього поняття в структурі комунікативної компетентності особистості. Формуванню комунікативної компетентності сприяє наявність особливої чутливості до психічних проявів інших людей, їхніх прагнень, цінностей і цілей, яка має емоційну природу [1, с. 34].

Можна висловити припущення з приводу того, що існують певні взаємозв'язки між емоційним інтелектом і комунікативною компетентністю. Так, П. Андерсен та Л. Герреро аргументували, що необхідною умовою ефективної комунікації є процес накопичення емоційного досвіду [10]. Дослідники П. Андерсен, Л. Герреро та М. Трост встановили, що емоційний досвід та емоційна експресія є «складовою структури думок, почуттів та поведінки, які разом формують єдиний простір комунікативної компетентності» [11].

У своєму дослідженні М. Саллех наголошує на тому, що компонентами комунікативної компетентності є когнітивна складність та емоційний інтелект [13].

Х. Джорфі зі співавторами стверджують, що існує взаємозв'язок між емоційним інтелектом та комунікативною ефективністю. Вони визначають, що розвинений ЕІ впливає на комунікативну ефективність, це сприяє кращому взаємопорозумінню та, як наслідок, – ефективній комунікації [12].

З нашої точки зору представляється доцільним визначити характер взаємозв'язку між означеними феноменами. Нами було проведено дослідження, в якому взяли участь студенти вищих навчальних закладів віком 18 – 25 років загальною кількістю 276 осіб.

Питання психології

Об'єкт дослідження - взаємозв'язки між комунікативною компетентністю (КК) та емоційним інтелектом (ЕІ).

Предмет – характер взаємозв'язків між КК та ЕІ.

Метою дослідження було визначення характеру взаємозв'язків між КК та ЕІ у студентів.

У роботі були використані наступні психодіагностичні методики:

1. КОСКОМ (В.Н.Куніцина);
2. Методика діагностики емоційного інтелекту (Н.Холл).

Результати дослідження. В межах даного дослідження було використано факторний аналіз для встановлення характеру взаємозв'язків між означеними феноменами. Факторно-аналітичний підхід ґрунтується на уявленні про комплексний характер досліджуваного явища, що виявляється, зокрема, у взаємозв'язках між окремими його ознаками. Мета факторного аналізу – сконцентрувати вихідну інформацію, представлену у вигляді масиву даних і виразити якомога більшу кількість ознак через якомога меншу кількість характеристик.

Вважається, що наймісткіші характеристики й будуть найсуттєвішими. Ці узагальнені місткі характеристики називаються факторами [4, с. 42].

У роботі було обрано метод головних компонент, що враховує як загальну, так і специфічну дисперсію за кожною шкалою, оскільки набір шкал є змістовно неоднорідним. Основне призначення методу головних компонент — виявити приховані (латентні) першопричини, які пояснюють кореляції між ознаками і змістовно інтерпретуються. Математична модель методу головних компонент базується на логічному припущенні, що значення множини взаємозалежних ознак породжують деякий загальний результат.

Ми вважали значущими факторні навантаження, що перевищують по модулю 0,5.

На підґрунті аналізу загального масиву даних, який було отримано після використання методу факторізації головних компонент і алгоритму Varimax обертання (з нормалізацією за Кайзером), було виділено два фактори (табл. 1). Визначені фактори охоплюють у сумі 72,46% дисперсії.

Таблиця 1

Фактори, що відділені на загальній вибірці

Шкали та субтести	Фактори 1	Фактор 2
Управління своїми емоціями	0,709	
Самотивація	0,737	
Розпізнавання емоцій інших людей		0,765
Емпатія		0,754
Оперативна соціальна компетентність	0,715	
Соціально-психологічна компетентність	0,759	
Комунікативна компетентність	0,747	
Комунікативно-особистісний потенціал	0,874	
Емоційна стабільність		0,730
Упевненість		0,769

У ході аналізу двофакторної структури були виділені наступні фактори :

Фактор 1, який охоплює 47,28% дисперсії, включає «Управління своїми емоціями»(0,709), «Самотивація»(0,737), «Оперативна соціальна компетентність»(0,715), «Соціально-психологічна компетентність»(0,759), «Комунікативна компетентність»(0,747), «Комунікативно-особистісний потенціал»(0,874). Цей фактор поєднує емоційну неригідність, довільне керування своїми емоціями, загальну соціальну орієнтацію та обізнаність, адекватність рольової поведінки, знання механізмів людської взаємодії, вміння успішно вирішувати міжособистісні проблеми, а

також психологічну контактність, комунікативну сумісність та адаптивність.

Таким чином, компоненти ЕІ «управління своїми емоціями», «самотивація» є складовими фактору, який забезпечує систему внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій та відображає здатність особи до співпраці, спільної діяльності, ініціативність, адекватність у спілкуванні, організаторські здібності як поведінковий компонент КК.

Фактор 2, який охоплює 25,18% дисперсії, включає «Розпізнавання емоцій інших людей» (0,765), «Емпатія» (0,754), «Емоційна стабільність» (0,730), «Упевненість» (0,769). Цей фактор поєднує вміння впливати на емоційний стан інших людей, здібність до співпереживання, уміння

Питання психології

першим вступати в контакт, направляти спілкування, визначати характер спілкування самостійно, а також емоційний самоконтроль, урівноваженість. Тобто, компоненти ЕІ «розпізнавання емоцій інших людей», «емпатія» є складовими фактору, який включає емоційну чуйність, емпатію, чутливість до іншого, здатність до співпереживання та співчуття, увагу до дій партнерів, пізнання та здатність передбачати поведінку іншої людини, що відбиває емоційний компонент КК.

Отримані дані дозволяють зробити наступні **висновки**:

1. Фактор 1 поєднує емоційну неригідність, довільне керування своїми емоціями, загальну соціальну орієнтацію та обізнаність, адекватність рольової поведінки, знання механізмів людської взаємодії, вміння успішно вирішувати міжособистісні проблеми, а також психологічну контактність, комунікативну сумісність та адаптивність. Це дозволяє стверджувати, що такі компоненти ЕІ, як «управління своїми емоціями», «самотивація» є проявом

внутрішньоособистісного емоційного інтелекту та входять у структуру поведінкового компоненту комунікативної компетентності.

2. Фактор 2 поєднує вміння впливати на емоційний стан інших людей, здібність до співпереживання, уміння першим вступати в контакт, направляти спілкування, визначати характер спілкування самостійно, а також емоційний самоконтроль, урівноваженість. Таким чином, компоненти ЕІ «розпізнавання емоцій інших людей», «емпатія» є проявом міжособистісного емоційного інтелекту та входять у структуру емоційного компоненту комунікативної компетентності.

Перспективою подальших досліджень можуть бути такі напрями роботи: 1) вивчення вікових та гендерних особливостей взаємозв'язків емоційного інтелекту та комунікативної компетентності; 2) дослідження емоційного інтелекту та комунікативної компетентності в динаміці професійної діяльності, що дозволить поширити та узагальнити уявлення про досліджувані феномени.

Література

1. Емельянов Ю.Н. Теоретические и методические основы социально-психологического тренинга /Ю.Н. Емельянов, Е.С. Кузьмин. — Л.: Научная книга, 1985.— С. 34–35.
2. Касаткіна О. В. Психолого-педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності студентів (на прикладі вивчення англійської мови): автореф. дис. на здобуття канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»/ О.В. Касаткіна. — Рівне, 2007. — 239 с.
3. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте/ Д.В. Люсин // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования. — М.: Институт психологии РАН, 2004.— С. 29 – 36.
4. Митина О.В. Факторный анализ для психологов/ О.В. Митина, И.Б. Михайловская. — М.: Учебно-методический коллектор «Психология», 2001. — 169с.
5. Низовець О.А. Теоретико-методологічний аналіз феномену комунікативної компетентності / О.А. Низовець// Актуальні проблеми психології. — Т.10.— В. 1.— Ч. 2.— Київ—Ніжин : НДУ ; Київ : Міланік, 2007. — С. 51–53
6. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга/ Л. А. Петровская.— М.: МГУ, 1982.— 168 с.
7. Петрушин С.В. Психологический тренинг в многочисленной группе : методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек / С. В. Петрушин. — М. : Академ. Проект, 2002. — 256с.
8. Ушаков Д.В. Социальный и эмоциональный интеллект: теоретические подходы и методы измерения/ Д.В. Ушаков // Вестник РГНФ. — 2005. — №4. — С. 131–139.
9. Шай У. Интеллектуальное развитие взрослых/ У. Шай // Психологический журнал.— 1998.— №6.— С. 14–28.
10. Andersen P. A. Communication and emotion in social interaction/ P. A. Andersen , L. K. Guerrero // Handbook of Communication and Emotion. — San Diego, CA: Academic Press, 1998. — P. 49 – 96
11. Guerrero L. K. Communication and emotion/ L.K. Guerrero, P.A.Andersen, M.R. Trost //Handbook of Communication and Emotion — San Diego, CA: Academic Press, 1998. — P. 3 –27]
12. Jorfi H. Psychology & Human Development: The Review of Relationships among Emotional Intelligence, Communication Effectiveness and Strategic Alignment / H.Jorfi, S. Jorfi, I. M. Shah. // Proceeding of the International Conference on Social Science, Economics and Art 2011 ISC 2011 14 – 15 January 2011 Access mode: <http://icssea.ppiukm.org/paper/PSI-1001.pdf>
13. Salleh M. Communication competence of Malaysian leaders as a function of emotional intelligence and cognitive complexity/M. Salleh. Access mode: [http://psasir.upm.edu.my/6930/1/TLN_2007_12\(1-24\).pdf](http://psasir.upm.edu.my/6930/1/TLN_2007_12(1-24).pdf)